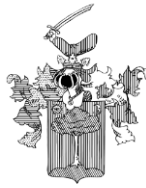

ARMA
COLLOQUIUM OFFICIALE III

Programfüzet

2016

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

PROGRAM

HELYSZÍN: ELTE BTK Szekfű Gyula Könyvtár
(1088 Bp. Múzeum krt. 6–8., I. emelet)

IDŐPONT: 2016. március 31. és április 1.

MÁRCIUS 31. CSÜTÖRTÖK, 09:00:

09:00–09:05 ERDÓDY GÁBOR, az ELTE nemzetközi ügyek
rektorhelyettesének köszöntője

09:05–09:10 ISÓ GERGELY, a konferencia szervezőjének bevezetője

I. MEDIÉVISZTIKA

09:10–10:25

Szekcióelnök: BENKŐ ELEK, az MTA Régészeti Intézetének igazgatója

09:10–09:25 RUDOLF VERONIKA (ITZK): Cseh-magyar kapcsolatok 1249 és
1254 között

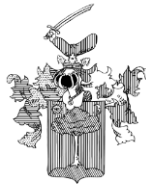
09:25–09:40 BALOGH ÁDÁM (ITZK): Erőszakos cselekmények, alkalmazott
szankciók Magyarországon a XIV. század elején

09:40–09:55 CSERMELYI JÓZSEF (MSE): A kákán lévő csomó esete. Adalékok
Nagy Lajos alsólendvai adománylevelének keltezéséhez

09:55–10:10 MEZEI EMESE (KATM): Sacrum et Practicum. A késő középkori
fogorvoslás és Szent Apollónia tisztelete

10:10–10:25 Vita

10:25–10:40 Szünet

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

II. A HATALOM MECHANIZMUSAI A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

10:40–12:00

Szekcióelnök: BORSI-KÁLMÁN BÉLA egyetemi tanár, ELTE

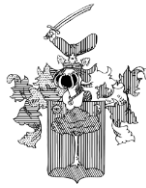
- 10:40–10:55 RIGÓ BALÁZS (BCE): „Az élsportoló legyen harcos építője a demokráciának (...)” „Ötkarikás” sportpolitika Magyarországon 1945 és 1948 között
- 10:55–11:10 ISÓ GERGELY (MSE): A koncepció végleges. Ordass Lajos evangélikus püspök második félreállítása
- 11:10–11:25 PÁL ZOLTÁN (MSE): A tudomány ára. Szociológiai kutatások finanszírozása Magyarországon az 1970-es és 1980-as évek fordulóján, különös tekintettel az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetére
- 11:25–11:40 SIMONKAY MÁRTON (MSE): Levéltár és iskola a Kádár-korban
- 11:40–12:00 Vita
- 12:00–12:15 Szünet**
- 12:15–12:45 KÖNYVBEMUTATÓ**
A Mika Sándor Egyesület *Habitus* című tanulmánykötetének (szerk. BARÁTH DÓRA – KISS ALPÁR) bemutatója.
A kötetet bemutatja: KRÁSZ LILLA adjunktus, ELTE
- 12:45–14:00 EBÉDSZÜNET**

III. KULTÚRTÖRTÉNET

14:00–15:15

Szekcióelnök: KÓSA LÁSZLÓ professor emeritus, ELTE, akadémikus

- 14:00–14:15 JOHÁCZI SZILVIA (ELTE RI): Dionysos a Szépművészetiben. Gondolatok a múzeum feketealakos dionysikus vázairól
- 14:15–14:30 SEKERES-UGRON VILLÓ (MSE): Közös örökségünk. A XVI. századi közép-európai kazettás mennyezetek figurális ábrázolásainak metszetelőképei

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

- 14:30–14:45 POLGÁR ATTILA (MSE): Arngrímur Jónsson és Izland kulturális szerepének átalakulása Dániában a XVII. század első felében
- 14:45–15:00 FARKASVÖLGYI NOÉMI (MSE): Barta Ferenc – plébánosi portré a XVIII. század derekáról
- 15:00–15:15 Vita
- 15:15–15:30 Szünet**

IV. POLITIKUSOK ÉS DIPLOMATÁK

15:30–16:45

Szekcióelnök: ABLONCZY BALÁZS docens, ELTE

- 15:30–15:45 KOVÁCS DÓRA (MSE): Politika és szolgálat Rimay János életében
- 15:45–16:00 BARTA M. JÁNOS (MSE): Csáky István és a Politica philosophiai okoskodás
- 16:00–16:15 BARÁTH DÓRA (MSE): A schmalkaldeni háború előszele. Vallás és háború Christopher Mont leveleiben
- 16:15–16:30 ARATÓ ANNA (MSE): Az Eötvös Collegium francia kapcsolatai a két háború között a francia diplomáciai iratok tükrében
- 16:30–16:45 Vita
- 16:45–17:00 Szünet**

17:00–19:00

KONCERT

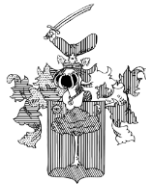
Népzenei koncert TAKÁCS ÉVA Arany Páva-díjas népdalénekes, az ELTE Zenei Tanszéke és a HajduX zenekar közreműködésével

MEGNYITJA: HERCZKU ÁGNES Liszt Ferenc-díjas és Magyar Művészetért-díjas népdalénekes, előadóművész és Bodnár Gábor tanszékvezető egy. docens, ELTE Zenei Tanszék

HELYSZÍN: Zenei Tanszék, ELTE, Kodály Zoltán Kamaraterem (1088 Bp. Múzeum krt. 4/F.)

19:00–22:00

FOGADÁS

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

ÁPRILIS 1. PÉNTEK, 10:00:

V. BUDAPEST TÖRTÉNETE

10:05–11:20

Szekcióelnök: KENYERES ISTVÁN, a BFL főigazgatója

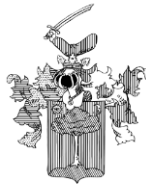
- 10:05–10:20 NAGY JÁNOS (MSE): Buda város országgyűlési követei az 1741. évi országgyűlésen
- 10:20–10:35 HERÉDI ATTILA (BFL): Meggyötört inasok. Mester-inas konfliktusok a reformkori Budán
- 10:35–10:50 BOA KRISZTINA (MTA – ELTE VK): Az 1845–1847. évi éhínség Pest-Budán
- 10:50–11:05 LÁSZLÓ GÁBOR (MSE): Távolságok térben és életben. Az agglomeráció és a főváros életviszonyainak különbségei az 1930-as évek statisztikái alapján
- 11:05–11:20 Vita
- 11:20–11:35 Szünet

VI. TÁRSADALOMTÖRTÉNET

11:35–13:05

Szekcióelnök: BORSODI CSABA docens, ELTE, az ELTE BTK dékánhelyettese, az ELTE BTK Történeti Intézetének igazgatója

- 11:35–11:50 SZABÓ MELINDA (MSE): Aquincum lovagjai
- 11:50–12:05 NOVOTNIK ÁDÁM (MSE): Translatio (cadaveris)
- 12:05–12:20 KISS ALPÁR (MSE): Magányos sírok és kis temetők a Kárpát-medencében az V. században. Régészeti kutatási eredmények és lehetőségek a korszak társadalomtörténetének vizsgálatában
- 12:20–12:35 ARATÓ GYÖRGY (MSE): Dilettáns konszolidáció. Dunántúli adatok a Wesselényi-szervezkedés utáni lipóti társadalompolitikáról
- 12:35–12:50 SEGÉVEY DÁNIEL (MSE): A térkép mint fegyver. Szemelvények az etnikai térképezés történetéből
- 12:50–13:05 Vita

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

13:05–14:30 **EBÉDSZÜNET**

14:30–15:00 **KÖNYVBEMUTATÓ**

A Mika Sándor Egyesület *Index* című tanulmánykötetének
(szerk. SIMONKAY MÁRTON) bemutatója

A kötetet bemutatja: VAJK ÁDÁM, a Győri Egyházmegyei
Levéltár igazgatója

VII. ORIENTALISZTIKA

15:00–16:00

Szekcióelnök: SZÁNTÓ IVÁN docens, ELTE, az Iranisztikai Tanszék vezetője

15:00–15:15 SZÉKELY MÁRTON (MSE): A korai ghaznavida udvari költői karrier
perzsa nyelvű források alapján

15:15–15:30 HORVÁTH MÁTÉ (ELTE AT): Az utak őrzői. Az Āl Faḍl a
jalā'iridák és a mamlúkok között

15:30–15:45 CSORBA ZSUZSANNA (ELTE AT): Szülés és gyermekorvoslás 'Alī
ibn Rabban al-Ṭabarī Firdaws al-ḥikma című művében

15:45–16:00 Vita

16:00–18:00 **KEREKASZTAL**

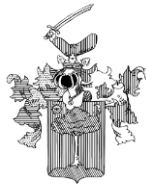
TÉMA: Eötvös Collegium és diplomácia. Beszélgetés a diplomáciai
életben működő egykori Eötvös-collegistákkal

RÉSZT VESZNEK: BORSI-KÁLMÁN BÉLA, GERGELY ANDRÁS,
HÓVÁRI JÁNOS, KOVÁCS ISTVÁN, NAGY ISTVÁN, SZÖRÉNYI
LÁSZLÓ

HELYSZÍN: Fülep Lajos terem

MODERÁTOROK: ARATÓ GYÖRGY (MSE)
PÁL ZOLTÁN (MSE)

18:00–22:00 **FOGADÁS**

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

REZÜMÉK

I. MEDIÉVISZTIKA

Szekcióelnök: BENKŐ ELEK

RUDOLF VERONIKA (ITZK):

Cseh-magyar kapcsolatok 1249 és 1254 között

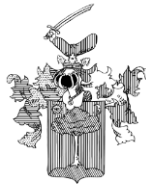
Előadásomban a Cseh és a Magyar Királyság közötti 1249 és 1254 közötti politikai kapcsolataival foglalkozom. A kutatás célja a két szomszédos ország viszonyának, kapcsolódási pontjainak feltérképezése, illetve a szakirodalom által már feltárt érintkezések árnyalása, részletesebb ismertetése volt.

A vizsgált korszakban radikális változás állt be a cseh-magyar viszonyban: IV. Béla 1249-ben még szövetségesként segítette I. Vencelt országa visszaszerzésében, 1252-ben viszont már hadsereggel vonult Morvaország ellen. A fordulat oka a Babenberg-örökség, illetve az a tény, hogy ugyan különböző indokokból és jogcímen, de mindkét uralkodó igényt tartott az osztrák hercegségekre. A viszály ezt követően állandósult, IV. Béla a következő évben is támadást intézett Morvaország és a cseh király fia, a későbbi II. Ottokár által megszerzett Ausztria ellen. A véres eseményeknek az 1254. évi, pápai közvetítéssel tető alá hozott budai béke vetett véget, melynek értelmében a magyar király uralma alá került Stájerországnak a Semmering-hágótól délre eső része. Az ekkor létrejött megegyezés nem állta ki az idő próbáját, a két ország közötti ellenséges viszony az 1250-es évek második felében újjáéledt, a Babenberg-területek problémája pedig 1261-ig meghatározta a magyar külpolitikát. Előadásomban ezt a fordulatot kívánom részletesebben, több szemszögből bemutatni korabeli cseh, magyar és osztrák forrásokra támaszkodva.

BALOGH ÁDÁM (ITZK):

Erőszakos cselekmények, alkalmazott szankciók Magyarországon a XIV. század elején

A XIV. század elején történt erőszakos cselekményekről és a miattuk lefolytatott eljárásokról számos dokumentum maradt fenn. Az időszak (1301–1323), amelyben

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

I. Károly az ország feletti teljes hatalom eléréseért harcolt, bővelkedik a személyek és javaik ellen elkövetett támadásokban. Mintát véve a középkori Magyar Királyság történetének ezen szakaszából, az Anjou-kori oklevéltár regesztáinak felhasználásával, igyekeztünk több szempontból elemezni kriminológiai eseteket. Megvizsgáltuk a gyilkosságok és bántalmazások típusait, elkövetőit; a használt eszközöket; az áldozatokat; a cselekmények térbeli megjelenését és a kiszabott szankciókat, illetve azok betartatására irányuló garanciákat.

Az oklevelekben ritkán maradtak fenn a tortúrákról és a kivégzésekről tanúskodó feljegyzések, a felek közötti megállapodások, pénzbeli bírságok, szabadságvesztések, vezeklések, vagy akár a birtokátadással lerótt szankciók inkább fellelhetők bennük. A békétlen és zavaros időkre tekintettel előfordult, hogy lehetőséget biztosítottak az elkövetőknek a kiszabott összeg részletben történő megfizetésére is. Az esetek lezárásánál, további büntetést helyeztek kilátásba annak érdekében, hogy a felek maradéktalanul eleget tegyenek a határozatoknak. Ezekre a kikötésekre garanciaként tekinthetünk, amelyeknek célja volt, hogy a jogtalan pereskedést (patvarkodást) megelőzzék.

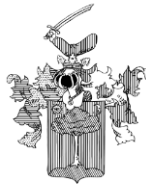
A teljesség igénye nélkül, megközelítőleg száz esetet rögzíthettünk táblázatos formában, amelyek közül összefüggő mozzanatok is kiválóan láthatók. Pár példán keresztül kívánunk, érdekes eseteket bemutatni, ezáltal képet festeni a fentebb említett periódusban történt erőszakos cselekményekről és a velük szemben alkalmazott szankciókról.

CSERMELYI JÓZSEF (MSE):

A kákán lévő csomó esete.

Adalékok Nagy Lajos alsólendvai adománylevelének keltezéséhez

Előadásom Nagy Lajos magyar király alsólendvai vásárengedélyének keltezési problémáival foglalkozik, amelyet az uralkodó a Bánfi-testvérek, István és János kérésére állított ki. Az oklevél eredetiben maradt fenn, több kiadása is ismert, számos, nagynevű történész hivatkozott rá. Ráadásul ennek az iratnak az esetében keltezési problémáról beszélni valóban a kákán lévő csomó kereséséhez hasonlít, ugyanis tisztán olvasható a kibocsátás évszáma, 1366. Ez az évszám mégis helytelen, hiszen Lajos Magyarország és Lengyelország királyaként bocsátotta ki ezt az engedélyt, az utóbbi címet azonban csak 1370 novemberétől viselte, III. Kázmér halála után. Előadásomban előbb arra keresem a választ, hogy a korábbi szakirodalom felfigyelt-e erre a problémára, majd az oklevélben fennmaradt apró nyomok történeti kontextusba

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

ágyazásával kísérletet teszek annak eldöntésére, hogy hamisítvánnyal van-e dolgunk, vagy nem. Ennek eldöntésében segített, hogy végül sikerült egy elfogadható kelteztést adni az oklevélnek, amellyel, a helytörténeti érdekességen túl a Varasd megyei (zagorjei) ispánok tisztségviselési időpontjait is pontosítani lehetett, megoldva Engel Pál archontológiájának egy függőben maradt kérdését, hogy lehetett-e Zagorjának 1366-ban egy időben három ispánja is.

MEZEI EMESE (KATM):

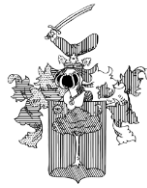
Sacrum et Practicum.

A késő középkori fogorvoslás és Szent Apollónia tisztelete

A középkori ember által a szentek közbelépésének kérése, feljűk való segítségűl fordulása ismert, visszatérő elem. Ezek a kérések lehetnek egyéni és univerzális tragédiák okán megfogalmazott könyörgések is, de bizonyos, hogy a betegségek, járványok különösen hatékony előmozdítói voltak a hitbuzgóság megnövekedésének, melynek számtalan alkotás, köztűk legendák, freskók, illuminált kódexek is emléket állítanak.

A keresztényűldözések során mártírhalált halt Apollóniának szentként való tisztelete csupán a XIII. század utolsó harmadában indult, de templomi díszítések programjában csak a XIV. század közepétől találkozunk alakjával. E késői népszerűségnek összetett oka van, egyrészt a valláshoz való viszony folyamatosan változásban van, de egy jóval profánabb okkal is számolnunk kell tárgyalásakor, ami nem más, mint a táplálkozás jellegének megváltozásával bekovetkező fogszuvasodás nagymértékű megjelenése és annak fájdalmas kezelése: a késő középkorban akár karneváli keretek között is végeztek foghúzást mintegy látványosságként, sarlatánok által – nem a páciens öröme. *Mentir comme un arracheur de dents*, ahogy a közmondás is mondja. A vásári kuruzslás ábrázolását az emberi balgaság megfogalmazására is használják, e jeleneteken általában a hiszékeny beteget kifosztják a hatékonynak nem nevezhető kezelés alatt, azonban ez is jól jelzi, hogy a fog fájdalmának kezelése egy mindennapi probléma, melynek megoldásával, bárhonnan is érkezik a *segítség*, élnek. A fofgájás hullámonként jelentkezik, így az Apollóniához intézett ima hatásosnak érződhetett a kor embere számára, s e gyakorlatias gondolat, miszerint érdemes egy szenthez fordulni betegség esetén, fogalmazódik meg a tizennégy segítőszent népszerűségében, akik közt időnként Apollónia alakja is feltűnik.

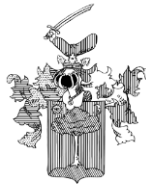
A középkori Magyarország emlékanyagának áttekintésekor is azt látjuk, hogy a Szent Apollónia alakjával díszített oltárok – festett képek, faragott szobrok – a XV.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

század utolsó éveiből, illetve a XVI. század első harmadából valók. A késő középkori népszerűsége párhuzamos a vallás minél személyesebben való megélésének igényével, s ennek megfelelően a szentek „elszaporodásával” is.

A középkori ember vallásgyakorlatának praktikussága és ennek Szent Apollónia tiszteletén keresztül történő körvonalazása hozzásegíthet minket a devócióról alkotott képünk árnyalásához.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

II. A HATALOM MECHANIZMUSAI

A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

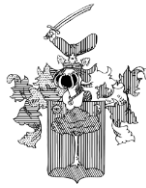
Szekcióelnök: BORSI-KÁLMÁN BÉLA

RIGÓ BALÁZS (MSE):

**„Az élsportoló legyen harcos építője a demokráciának (...).”
„Ötkarikás” sportpolitika Magyarországon 1945 és 1948 között**

A második világháborút követően a Vörös Hadsereg által megszállt más kelet-közép-európai államokhoz hasonlóan Magyarországon is megkezdődött a kommunisták harca a többi politikai erő legyőzéséért, végső soron a társadalom teljes alávetéséért és a nyílt önkényuralom megvalósításáért. Ennek fontos részét képezte a sportélet feletti ellenőrzés megszerzése. A sztálini Szovjetunióban „iskolázott” emigráns kommunista vezetők minden bizonnyal pontosan tudták, hogy a sport a hozzá tapadó alapvető funkciókon (nemzetépítő, integrációs, védelmi, egészségügyi, társadalompolitikai) túl további szerepekkel is felruházható. Rákosi és hatalmi környezete nyilvánvalóan úgy vélte, hogy a sportbéli sikerek a hidegháború idején az elzárkózás leplezéséhez is hozzájárulhatnak, sőt még a népi demokratikusnak nevezett rend felsőbbrendűségét is bizonyíthatják.

Előadásomban azt kívánom bemutatni, miként zajlott le a kommunista párt térfoglalása a magyar sportirányításban, milyen lépéseket tettek a kommunista vezetők a törekvéseiket gátló politikai ellenfeleikkel szemben, a sportélet központosításának első állomásaként hogyan teremtették meg az Országos Sport Hivatalt (OSH), valamint azt, miként illeszkedett ebbe a folyamatba Magyarország küldöttségének részvétele az 1948-as londoni olimpián. Ennek megfelelően prezentációmban körüljárom a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) második világháború utáni újjászervezésével kapcsolatos jogi, szervezeti és személyi kérdéseket, és kitérek arra is, hogy milyen módon rendelték alá politikai célkitűzéseiknek a Magyar Kommunista Párt (MKP), majd a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) irányítói a magyar sportolók által a brit fővárosban elért kiemelkedő eredményeket.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

ISÓ GERGELY (MSE):

A koncepció végleges.

Ordass Lajos evangélikus püspök második félreállítása

Ordass Lajos evangélikus püspököt 1948-ban a Rákosi-féle kommunista rendszer koncepciójában fejedelmek közé zárták. Később megfosztották püspöki rangjától is. 1956-ban, a szabadságharc előtt rehabilitálták, a szabadságharc napjaiban pedig a püspöki székhelybe is visszatérhetett. A konszolidálódó Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ezután több mint másfél évig meghagyta ebben a tisztségében a Magyarországi Evangélikus Egyház élén. 1958 júniusában azonban ismét félreállították, ezúttal véglegesen.

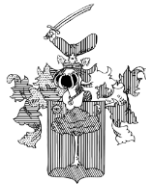
A Colloquium Officiale sorozat első alkalmán Ordass rehabilitálásának okait, eseményeit mutattam be. A második – tavalyi – alkalmon azzal az 1957-es kora őszi tartó időszakokkal foglalkoztam, amikor Ordass az állam befolyásolásától többé-kevésbé szabadon elkezdte újraszervezni a Rákosi-korban széttzilált egyház életét. Most, harmadik előadásomban – az előadásorozat lezárásaként – annak okait, körülményeit fogom fölvezetni, amelyek ahhoz vezettek, hogy megrendült Ordass Lajosban az állam „bizalma” (vajon bizalomnak lehet-e ezt nevezni egyáltalán?), és ismét – végleg – kivonta őt a forgalomból: az evangélikus egyházi közéletből.

Ahogy az 1956-os rehabilitációja és püspöki székhelybe való visszatérése is az állam (egyház)politikai koncepcióváltása révén következhetett be, úgy 1958-ra is olyan újfajta igényt, koncepciót támasztott az állam az evangélikus egyház felé, amelyet Ordass Lajos már nem tudott fölállítani, s ezért félreállítása szükségessé vált. Hogy mi is lehetett ez az új koncepció, előadásomban erre keresem a választ.

PÁL ZOLTÁN (MSE):

**A tudomány ára. Szociológiai kutatások finanszírozása Magyarországon
az 1970-es és 1980-as évek fordulóján, különös tekintettel
az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetére**

Az 1970-es évtized második felére sok tekintetben úgy tűnt, hogy végre rendeződött a szociológia és a kommunista hatalom viszonya Magyarországon. A '60-as évtizedben „újraintézményesített” tudományág egyre nagyobb szerephez juthatott, a politikai vezetés egy része sem zárkózott már el a döntéshozatal tudományos megalapozásától. Bár egyes kutatók korlátozása továbbra sem szűnt meg, a társadalomtudósok '70-es évek első felére jellemző látványos, elrettentő célú

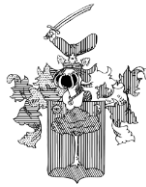
ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

meghurcolása már nem volt jellemző. Az évtized végén tehát – a diktatúra viszonyaihoz képest – a politika relatíve nyugodt légkört biztosított a társadalomtudományi kutatásoknak, amelyeket leginkább az Oktatásügyi Minisztérium (1974 előtt és 1980 után Művelődési Minisztérium), a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és az MSZMP KB intézményei (a Párttörténeti Intézet, a Politikai Főiskola, és a Társadalomtudományi Intézet) folytattak. A szakirodalom eddig nem igen vizsgálta, hogy a kutatásokhoz mekkora anyagi háttérrel biztosított az állampárt. Előadásomban a szociológiai kutatások finanszírozásáról kívánok képet adni, külön kiemelve az egyik legjelentősebb kutatóhely, a Társadalomtudományi Intézet szerepét.

SIMONKAY MÁRTON (MSE):

Levéltár és iskola a Kádár-korban

Diktatúrában különösen igaz, hogy az állam által fenntartott intézmények egyben a hatalom kiszolgálói. Nem volt ez másképp a Kádár-korban sem, ahol a közgyűjteményeknek – így a levéltáraknak is – különböző módon, de meg kellett felelniük a helyi és országos politika elvárásainak. Ennek egyik „áldozata” volt a közművelődési szerepkör. Előadásomban mindezt a közoktatás szemszögéből vonom vizsgálat alá: milyen célból, mely témák, alkalmak kapcsán vittek gyerekeket, fiatalokat levéltárakba ebben az időszakban? Melyek azok az elemek, amelyek csupán a diktatúra igényeire épültek, és melyekkel találkozhatunk – joggal – akár a huszonegyedik században is? Nem titkolt célom, hogy mindezzel felhívjam a figyelmet a levéltárpedagógia viszonylag fiatal, de a jövőben egyre fontosabb tudományának jelentőségére.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

III. KULTÚRTÖRTÉNET

Szekcióelnök: KÓSA LÁSZLÓ

JOHÁCZI SZILVIA (ELTE RI):

Dionysos a Szépművészetiben.

Gondolatok a múzeum feketealakos dionysikus vázáiról

Dionysos agyon összetett istenség, jelleme, kultusza, eredete, és az őt körülvevő alakok is nagy hatással voltak az ókori görög ember életére, ennek ellenére nagyon sok rejtély övezi. Dionysos az extázis istene, és így mindené, ami a normálistól elszakadt, önkívületi állapotba hozhatja az elmét: boré, szexualitásé, örületé és halálé. Kultusza a hellénizált világ egyes területein nagyon különböző: míg Attikában elsősorban a bor isteneként és a solóni polisrendszer egyik alapisteneként tisztelték, úgy Dél-Itáliában chthónikus szerepe volt erősebb.

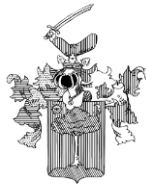
A dionysikus jelenetek a legtöbbször előforduló ábrázolások közé tartoznak az attikai vázafestészetben. A budapesti anyagban 31 attikai feketealakos vázán, összesen 44 alkalommal találkozunk Dionysossal kapcsolatba hozható kultusz-, mitológiai vagy *thiasos*-jelenettel. Előadásomban a problémás darabokat mutatom be a jelenlegi kutatás fényében.

SZEKERES-UGRON VILLÓ (MSE):

Közös örökségünk.

**A XVI. századi közép-európai kazettás mennyezetek
figurális ábrázolásainak metszetelőképei**

Kevesen tudják, hogy a Kárpát-medence legkorábbi máig létező kazettás mennyezetei a XVI. század első harmadában készültek. Ebből az időszakból két közel teljes – jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában kiállított – emlék maradt fenn, a gogánváraljai és az ádámosi mennyezet. Előadásomban elsősorban a címerei alapján 1516–1519 közé datált gogánváraljai mennyezetben megjelenő figurális ábrázolások metszetelőképeit igyekszem számba venni, miközben az erdélyi metszetelőkép-használat formáit és jellegzetességeit párhuzamba állítom a korabeli lengyel anyag előkép-használatával. Céloom ezzel is alátámasztani azt, hogy az erdélyi emléktárgyak legközelebbi párhuzamait elsősorban nem Itáliában érdemes keresni, hanem abban a (kelet-)közép-európai közegben, amelyben maguk a kárpát-medencei mennyezetek is

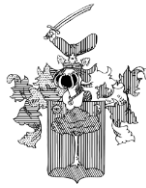
ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

létrejöttek. Az emlékeken megjelenő figurális – és növénydíszes – ábrázolások jellegzetességei, közös vonásai ugyanis rendkívül jól illusztrálják a közöttük fennálló kapcsolatot. Rámutatnak arra, hogy a XVI. század első harmadában–felében készült mennyezeteket lengyel területen és Erdélyben is nagyon hasonló forrásanyag ihlette: az a közös európai örökségünknek tekinthető emlékcsoport, amelyet a XV. század második felétől kezdve egyre nagyobb mennyiségben létrehozott metszetek jelentenek. Álláspontom szerint a lengyel és az erdélyi anyag között a közös metszetelőképeken túlmenő kapcsolat is kimutatható, de ezzel a kérdéssel most csupán érintőlegesen foglalkozom. Ellenben megpróbálom felvillantani a metszetelőkép-kutatásnak a már eddig leírton kívül egy másik hozadékát is: a gogánváraljai mennyezet párhuzamainak azonosítása során – részben a metszethasználat jellegzetességeinek számbavétele nyomán – sikerült elkülöníteni legalább két alkotó kezet. Vagyis immáron tételesen is bizonyítható, hogy a mennyezetet nem egyetlen mester készítette, hanem legalább két, eltérő képzettségű és képességű alkotó dolgozott rajta, ráadásul a kazettákon megjelenő díszítések alapján ez a „műhely” – mindezidáig közelebről meg nem határozott – kapcsolatban áll a XV. század utolsó évtizedeinek egyik – ha nem a legjelentősebb – szárnyasoltár-készítő műhelyével, a medgyesi főoltárt is létrehozó és róla elnevezett műhellyel.

POLGÁR ATTILA (MSE):

Arngrímur Jónsson és Izland kulturális szerepének átalakulása Dániában a XVII. század első felében

Egyesületünk tavalyi konferenciáján Guðbrandur Þorláksson hóleri püspöknek az izlandi nyelv megmentéséért tett szellemi erőfeszítéseit mutattam be fordítói és nyomdai tevékenységén keresztül. A püspök műveinek (és általuk szellemiségének) hatása már igen korán megmutatkozott: már az őt követő generáció tagjai között találunk olyan tudós személyiségeket, akik továbbvitték, sőt tovább is fejlesztették nyelvről és kultúráról alkotott nézeteit. Ennek a „tanítványi” nemzedéknek talán legmeghatározóbb egyénisége Guðbrandur másod-unokaöccse, Arngrímur Jónsson *lærði* („tudós”) volt, aki a püspök kiemelkedően tehetséges tanítványaként már nagyon fiatal korától kezdve a hóleri latin iskolában, majd a koppenhágai egyetemen szerzte meg rendkívül sokoldalú humanista műveltségét. Hazatérése után igen szerény életet élt, lelkészként és iskolarektorként művelte az eljövendő izlandi nemzedék lelkét és szellemét. Tudományos téren azonban sokkal határozottabbnak és harciasabbnak bizonyult: munkáinak egy jelentős részét hazája védelmében és az Európában kialakult

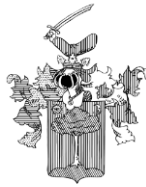
ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

hamis vélekedések cáfolata érdekében írta. Kimagasló minőségük ellenére az általános közvéleményre nem gyakoroltak jelentős hatást, nem úgy a dán tudományos körökre. Művei nyomán először meglepettség, majd robbanásszerű érdeklődés lett úrrá a művelt dán eliten, rajtuk keresztül pedig a dán uralkodón. Így apologéta motivációja mellé három másik is csatlakozott: saját maga részéről Izland kulturális öröksége megismertetésének vágya, a dán tudósok részéről történeti múltjuk megismerési vágya, a dán uralkodó részéről pedig az, hogy a dán királyi család egész Skandinávia feletti hatalmának legitimitását a dán őstörténet elveszettnek hitt forrásaival támogassa meg. E belső és külső igények eredménye lett az a mű, amelyet méltán nevezhetünk a korabeli Izland és Skandinávia egyik legjelentősebb művének: az 1609-ben megjelent *Crymogva*, amely Arngrímur történeti és nyelvi nézeteinek összefoglaló munkája volt, és amelynek kulturális hatása több szempontból is korszakalkotónak bizonyult Izlandon és Skandináviában. Előadásomban – amely szerves részét képezi egy tavalyi indulat, általam tervezett előadás-sorozatnak – Arngrímur termékeny tudós-írói pályafutásának e gyümölcseit, valamint azok Skandináviára gyakorolt tudományos és kulturális hatásait fogom felvázolni röviden, motivációival, támogatóival és utókorra gyakorolt hatásával együtt.

FARKASVÖLGYI NOÉMI (MSE):

Barta Ferenc. Plébánosi portré a XVIII. század derekáról

Alapszakos szakdolgozatomban és tavalyi előadásomban az 1751–1752. évi gyöngyösi felekezeti konfliktussal foglalkoztam. A források arra utaltak, hogy a plébános kulcsszereplője volt az eseményeknek. Barta Ferenc csupán 1750-ben lett gyöngyösi plébános, a konfliktust követően pedig 1752-ben még Gyöngyösön jelentkezett a jezsuita rendbe. Előadásomban az XVIII. századi katolikus alsópapság kutatástörténetéhez illeszkedve arra is keresem a választ, hogy a gyöngyösi reformátusokkal szembeni fellépése mennyire fakadt intézményes közegéből vagy személyiségéből, kísérték-e hasonló konfliktusok korábbi vagy későbbi pályáját, és melyek lehetettek azok a külső tényezők, amelyek hatással voltak az egri püspökség kései rekatolizációs hullámához tartozó lépéseire.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

IV. POLITIKUSOK ÉS DIPLOMATÁK

Szekcióelnök: ABLONCZY BALÁZS

KOVÁCS DÓRA (MSE):

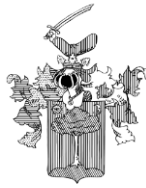
Politika és szolgálat Rimay János életében

Rimay János a XVI. és XVII. század fordulójának egyik legtekintélyesebb magyar költőegyenisége volt, személyét elsősorban számos kiváló irodalomtörténeti munka révén ismerjük. Rimay életpályája ugyanakkor számos olyan történeti kérdést is felvet, amelyeknek megválaszolása közelebb vihet a kor felső-magyarországi közegének megismeréséhez, politikai lehetőségeinek és tendenciáinak feltérképezéséhez. A politika és szolgálat Rimay életének két meghatározó fogalma volt, hisz ezek mentén építette fel a költő-diplomata a figyelemreméltó karrierjét. Rimay csaknem egész életében befolyásos főurak szerviensként szolgált, így a dominuszi-szervitori kapcsolat, a szolgálat fogalma és az udvariság mibenléte esetében jelentős és tisztázásra érdemes felvetés. Rimay pályájára épp azok a motívumok jellemzőek, amelyek jól visszaadják a XVI. század végének és a XVII. század elejének viszonyait is. A folytonos váltások, változások kora volt ez is, az általános útkeresés időszaka, ami a köznemesi réteg helyzetére különösen is hatott. A szerencse forgandósága, az élet kiszámíthatatlansága, az értékválság mind-mind meghatározták nem csupán Rimay, de barátai, ismerősei gondolkodását, mozgásterét is.

BARTA M. JÁNOS (MSE):

Csáky István és a *Politica philosophiai okoskodás*

1674-ben Csáky István gróf, beregi és szepesi főispán, későbbi országbíró támogatásával egyszerre jelent meg Kassán latinul, Lőcsén pedig saját fordításában magyarul a *Politica philosophiai Okoskodás-szerint való rendes életnek példája*. Hargittay Emil a magyar fordítás korábbi, kéziratos változatát látta el jegyzetekkel és adta ki 1992-ben, műfaji sajátosságainak meghatározása és a fordító személyének tisztázása mellett a szöveg forrásszintű vizsgálatát is elvégezve. A kortárs jezsuita államelméletet tolmácsoló *Politica philosophiai okoskodásról* bevezető tanulmányában megállapította, hogy az a királytűkrök, az udvari gyakorlati kézikönyvek és a szöveges emblémáskönyvek műfaji sajátosságait egyaránt magán hordozza, és a fordítás alapjául szolgáló munka hiányában a Csáky-féle kézirat keletkezését 1664–1674 közé tette.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

Előadásom első részében az azóta beazonosított műről, a Prágában 1670-ben, majd ugyanott 1672-ben, rövidebb formában is kiadott *Nexus philosophiae theorico-politicae, seu theses ex universa philosophia peripatetica* című politikafilozófiai értekezésről fogok röviden beszélni. Ezt követően arra próbálok meg válaszolni, hogy Csáky Istvánt milyen szándékok vezették a munka megjelentetésével és a fordítás elvégzésével, abban az időszakban, amikor a bécsi kormányzat – felfüggesztve a magyar rendi alkotmányosságot – kísérletet tett az abszolutisztikus kormányzati forma bevezetésére a Magyar Királyságban. Csáky motivációival kapcsolatos közvetlen források hiányában röviden bemutatom a gróf 1670–1675 közötti regionális politikai szerepét, összefüggésben rekatolizációs tevékenységével, igyekezve egyúttal a saját politikai elképzeléseiben és a dinasztiahű katolikus kortársai elgondolásaiban meglévő párhuzamokra is rámutatni.

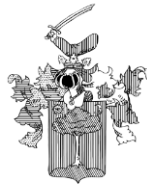
BARÁTH DÓRA (MSE):

A schmalkaldeni háború előszele.

Vallás és háború Christopher Mont leveleiben

Az 1540-es évek európai eseményi, az itáliai háborúk, a trienti zsinat előkészületei és a Német-római Birodalom schmalkaldeni háborúba torkolló belső ellentétei meghatározóak voltak a történelem későbbi alakulása szempontjából. Az évtized konfliktusainak főbb szereplői – V. Károly, a francia király, I. Ferenc, az angol uralkodó VIII. Henrik, a török szultán I. Szülejmán és a Német Nemzet Szent Római Birodalmának protestáns fejedelmek – közötti szövvényes kapcsolatrendszer a diplomáciatörténet szempontjából különösen érdekes. A diplomáciai kapcsolatok és az információáramlás által felrajzolt kép nagyban befolyásolta az egyes uralkodók külpolitikáját, így ezek elemzése közelebb vihet a korszak konfliktusainak mértékéhez.

Christopher Mont német származású protestáns diplomata közel negyven évig állt az angol uralkodók szolgálatában; rendszeres jelentései mellett számos diplomáciai megbízatást is teljesített a Német-római Birodalomban. Előadásomban VIII. Henrik uralkodása alatti tevékenységét mutatom be, kitérve a protestáns fejedelmekkel való kapcsolatkeresésre, valamint jelentéseim keresztül igyekszem felvázolni, hogy az angol uralkodó milyen információkat kapott az 1542–1546 közötti birodalmi gyűlésekről és a kontinentális eseményekről, különös tekintettel a vallási konfliktusokra.

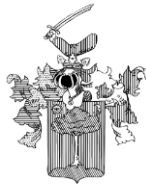
ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

Christopher Mont levelezését a tavalyi Colloquium Officiale II konferencián magyar és török vonatkozású elemein keresztül ismertettem, mostani előadásomban – a tavalyi folytatásaként – a protestantizmus szempontjából vizsgálom.

ARATÓ ANNA (MSE):

Az Eötvös Collegium francia kapcsolatai a két háború között a francia diplomáciai iratok tükrében

A „német tenger gall szigete”-ként is ismert Eötvös Collegium francia kapcsolatainak fenntartása a trianoni békediktátumot követő években – az általános politikai kontextusba illeszkedve – körülményesebbé és nehezkesebbé vált. Voltak azonban olyan oktatók, közéleti személyiségek és diplomaták, akik a rendelkezésükre álló eszközöket a Collegium érdekeinek szolgálatába állították, és közbenjárásukkal többek között a collegisták tudományos előmenetelét is messzemenően támogatták.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

V. BUDAPEST TÖRTÉNETE

Szekcióelnök: KENYERES ISTVÁN

NAGY JÁNOS (MSE):

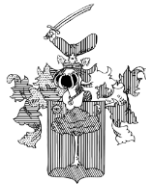
Buda város országgyűlési követei az 1741. évi országgyűlésen

A szakirodalom általános véleménye szerint a városi követeknek a XVIII. századi diétákon csekély politikai súlyuk volt. Az országgyűlési tárgyalásokon a század elején a vezető szerepet a főnemesség és a főpapság vitte, majd a század közepére egyre inkább a vármegyei követek csoportja vált hangadóvá. A városi követek országos kérdésekbe alig szólhattak bele, és általában megelégedtek saját városuk sérelmeinek orvoslásával. A követekre bízott városi érdekérvényesítés legfontosabb terepét nem a diéta ülései jelentették, hanem a színpalak mögött, az egyes pozsonyi és bécsi kormányhatóságoknál végzett lobbitevékenység alkotta. Buda szabad királyi városi címét az I. Lipóttól kapott 1703. évi kiváltságlevélben kapta vissza, amelyet – az 1708–1709. évi országgyűlés alatti hosszas tárgyalások után – a rendek csak az 1715. évi XXXVII. törvénycikkben ismertek el. A városnak a privilégiumban foglaltak végrehajtásáért hosszú küzdelmet kellett vívnia nemcsak a katonai hatóságokkal, hanem a Pest vármegyei nemességgel is. 1741-ben az osztrák örökösödési háború hadi eseményei miatt rövid időre felecsillant annak a lehetősége, hogy Buda visszakapja királyi fővárosi funkcióját. Előadásomban a Budapest Főváros Levéltárában található, a követek és a városi tanács közötti terjedelmes levelezés, valamint egy országgyűlési napló alapján igyekszem bemutatni a várost foglalkoztató, a diétán is felmerülő főbb problémákat és lehetőségeket. Végül felteszem a kérdést, hol foglalt helyet – a többi város közötti rangsorban – Buda a rendi politikai élet színpadán.

HERÉDI ATTILA (BFL):

Meggyötört inasok. Mester-inas konfliktusok a reformkori Budán

Egy kézműves céh még az újkorban is úgy működött, mint egy nagy család: vezetője a mester volt, aki a munka elosztása és felügyelete mellett atyaként is gondoskodott családjuktól távol lévő beosztottjairól, vagyis a legényekről és az inasokról. Legalábbis elméletben, illetve a céhszabályzatban foglalt irányelvek szerint. A valóság azonban sokszor nagyon eltért ettől az ideális állapottól. A levéltári forrásokból kiderül, hogy többnyire korántsem volt harmonikusnak nevezhető a műhelyek vagy

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

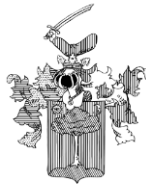
boltok különböző státuszú tagjai közötti viszony. A mester és felesége nem mindig fogadta családtagként a hozzá tanulási célból jelentkező ifjakat. A legrosszabb helyzetben az inasok voltak: ők általában hat- tízéves korukban kerültek el otthonukból idegen környezetbe, ahol új emberekkel, szokásokkal és feladatokkal kellett szembesülniük. Ez igen éles váltás volt még a nehezebb körülmények közül érkező fiúknak is, és a kihívásokra gyakran olyan, életkorukból fakadó magatartásformákkal reagáltak, mint az ellenkezés, vagy a kötelességek elől való elmenekülés. Mindennapos volt számukra testi fenytés is, hiszen a kor általános nevelési elvei a szigort és az ilyen jellegű büntetést preferálták a családban, iskolában, műhelyekben egyaránt. Ha az inaskort „túlélték”, a tanoncok legényként folytatták (immár szakmainak nevezhető) tevékenységüket mesterük oldalán, de az iratok tanulsága szerint e periódus nem kevésbé volt terhes a felek számára, mint az inaskodási időszak.

Az előadás röpké betekintést nyújt a reformkori Buda eltűnt világába, a céhes keretek között működő kézművesek, mesterek és kereskedők, valamint inasaik, legényeik közötti – ha nem is mindennapos, de egyáltalán nem ritkaságszámba menő – konfliktusok bemutatásával világít rá a kor egyik jellegzetes társadalmi rétegének küzdelmes (a mai kutató számára annál változatosabb és érdekesebb) életébe.

BOA KRISZTINA (MTA – ELTE VK):

Az 1845–1847. évi éhínség Pest-Budán

A reformkor szűken vett két évtizedében, az 1828–1829. évi hitelviisszaesést követően, létfenntartási válságok sora (1831–1832-ben kolerajárvány, 1838-ban árvíz, majd 1845–1847 között rossz termés, éhínség) sújtotta Pest-Budát. Az előadás az éhínség pest-budai történetével, különösen gazdasági és társadalmi hatásaival, valamint a válság elhárítása érdekében tett intézkedésekkel foglalkozik. A helytartótanács, a városi tanács, a különböző bizottságok és a királyi biztosok (Almásy Móric gr., Szentiványi Vince gr., Vay Miklós br.) válságkezelést célzó rendelkezéseit (pl. árak szabályozása, kenyérsütési szerződések, bevándorlók, koldusok helyzetének rendezése) a közéletmezés és a közrend kérdése felől közelítjük meg. A kutatás forrásbázisaként a Budapest Főváros Levéltára több fondjában található iratanyag szolgál.

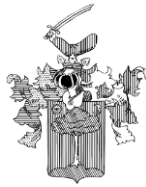
ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

LÁSZLÓ GÁBOR (MSE):
Távolságok térben és életben.

Az agglomeráció és a főváros életviszonyainak különbségei az 1930-as évek statisztikái alapján

A magyar városfejlődés XIX–XX. századi eredményeinek sorából minden bizonnyal messze kimagaslik az ország fővárosának, Pest-Budának, majd Budapestnek az a politikai rendszereken átívelő gyarapodása, amelynek tömegvonzása olyan erőforrásokat és lehetőségeket, illetve feladatokat és kihívásokat jelenített meg a környékén fekvő községek és kisebb-nagyobb városok életében, amelyekre azok saját erejükből soha nem tehettek volna szert, illetve nem kényszerültek volna szembenézni velük. Ez természetesen sem a Budapest történetével foglalkozó kutatók, sem a kortárs politikusok és szakemberek előtt nem maradt rejtve. Nagy-Budapestnek ebből a fejlődési folyamatból levezetett terve és valósága szakmai viták, közigazgatási koncepciók és a kiterjesztett főváros megvalósításáról álmódó városrendezési elképzelések tárgyát képezte. Az erről folytatott diskurzusok eredményeként több tucatnyi tanulmány, kötet és statisztikai adatsor született, amelyek egyrészt alapos helyzetértelmezéseket, másrészt továbbelemezhető adatsorokat hagytak ránk.

Jelen kutatás célja, hogy e statisztikák elemzése révén igyekezzon felmérni, hogy az infrastruktúra, az oktatás, az egészségügy, a közlekedés és a fogyasztás számszakilag adatolható vonatkozásaiban mennyire volt előrehaladott az 1930-as években Budapest környékének urbanizációja. A vizsgálódás alapkérdése, hogy hogyan álltak egymáshoz, illetve a fővároshoz képest a környéki települések, és kirajzolódnak-e bizonyos fejlődési minták a számok mögött.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

VI. TÁRSADALOMTÖRTÉNET

Szekcióelnök: BORSODI CSABA

SZABÓ MELINDA (MSE):

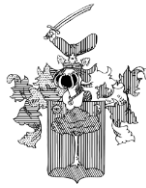
Aquincum lovagjai

Aquincum lakossága a római hódítás után már a városi rangra emelkedés előtt is erőteljes romanizációs jeleket mutatott. Már az I. század végétől kezdve megfigyelhető egy helyi vezető elit, amely vegyesen állt tehetősbennszülöttekből, betelepülő római polgárokból és *veteranus*okból. A városi rangra emelkedés – a II. század első felében történt *municipium*má, majd a III. század eleji *coloniá*vá emelés – természetesen társadalmi változásokat is hozott Aquincumban, például széles körű polgárjog-adohányozást. Ettől kezdve lehetővé vált a már római polgárnak születő, de helyi származású ifjak számára a lovagrendi karriérséma elérése is. Az előadás azt mutatja be, hogy az *ordo equester* tagjai milyen szerepeket tölthettek be a városi rangú Aquincumban. Feladataik, tisztségeik vegyes képet mutatnak. A kisebb-nagyobb városi tisztségektől kezdve a katonái és papi hivatásokig több mindenre lehetősége nyílt a lovagrendieknek. Az előadás ezek közül szemezget, bemutatva egy olyan rómat is, aki saját birtokán használati jogot adott a bennszülöttek szervezetének oltárállításra, néhány érdekes családi viszonyt, és a tartomány császárkultuszának főpaját.

NOVOTNIK ÁDÁM (MSE):

Translatio (cadaveris)

A mobilitásnak számos formáját ismerjük a római császárkorból, amelynek legfontosabb kútfői az írott források és a régészeti leletanyagban előforduló más – akár a birodalom másik végének – provinciáiból származó importtárgyak mellett a feliratos emlékek. Ezek között már nemcsak számuknál fogva, hanem a korszak átlagemberére vonatkozóan is kiemelkedő helyet foglalnak el a síremlékek. Az ókori világban egyesek kisebb, néhány településnyi, de olykor akár „kontinensnyi” távolságot is bejárhattak, elsősorban katonaként vagy kereskedőként, magas rangú állami hivatalnokként vagy éppen rabszolgaként. Gyakran előfordult, hogy ezek a személyek haláluk után is „mozgásban maradtak” azáltal, hogy földi maradványaikat hozzátartozóik egy adott helyre (pl. az elhunyt szülőföldjére) szállították, és ott temették el. Az ún. *translatio cadaveris* nevű jelenséget (érintve az ókeresztény szentkultuszban előforduló *translati*ót is)

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

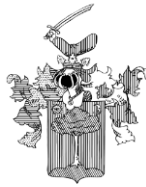
mindenekelőtt a dunai provinciák feliratos anyaga alapján kívánom vizsgálni és bemutatni előadásomban.

KISS ALPÁR (MSE):

**Magányos sírok és kis temetők a Kárpát-medencében az V. században.
Régészeti kutatási eredmények és lehetőségek
a korszak társadalomtörténetének vizsgálatában**

A Kárpát-medence területét tekintve a Kr. u. V. század jelentős történelmi eseményekben gazdagnak, régészeti leletanyagát illetően pedig változatosnak mondható. Szarmata, alán, hun, gepida, szkír, herul, szvéb, rugi, gót: csak néhány nép azok közül, amelyek jelenlétükkel e régió történelmét alakították, és régészeti nyomot hagytak hátra. A vizsgált időszakra nemcsak kulturális sokszínűség, hanem a politikai keretek változékonysága is jellemző. A 420–430-as évektől a hunok átveszik a térség irányítását, és a hozzájuk csatlakozott népcsoportokkal együtt fennhatóságot szereznek a terület korábbi lakói felett. A nedaoi csata (455) után ismét új korszak kezdődik: a hun uralom megszűnésével önálló germán hatalmi szerveződések jönnek létre. Mindeközben – legalábbis az anyagi és szellemi kultúra terén – az egykori Pannoniában a késő római hagyományok továbbélésével is számolnunk kell.

E számos történelmi kérdést fölvető, azonban írott adatok által alig megismerhető korszak régészeti forrásait jelentős részben magányos temetkezések vagy néhány sírt tartalmazó kis sírcsoportok alkotják. Előadásomban e jelenséget szeretném – néhány tárgytípus és temetkezési szokás fejlődésének, illetve elterjedésének figyelembevétel – vizsgálni, kitérve a probléma társadalomtörténeti vonatkozásaira is. Mi az oka a nagy sírszámú temetők szinte teljes hiányának? Van-e bármilyen összefüggés a sírok száma és a leletanyag között? Köthető-e a szokás valamely szűkebb időszakhoz, tájegységhez, esetleg egy-egy etnikumhoz? Egyáltalán lehetséges-e (és ha igen, milyen eszközökkel) etnikumok vagy legalábbis kulturális hatások elkülönítése a régészeti leletek alapján? Milyen módszerekkel dolgozott és milyen eredményeket ért el eddig a kutatás? Mik lehetnek azok az új irányok, amelyek mentén elindulva közelebb juthatunk e korszak történelmi folyamatainak közelebbi megismeréséhez? Előadásomban a fenti kérdésekre kísérletek meg választ – vagy további vizsgálatukhoz új szempontokat – adni.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

ARATÓ GYÖRGY (MSE):
Dilettáns konszolidáció.

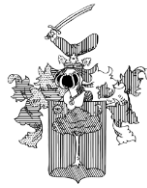
Dunántúli adatok a Wesselényi-szervezkedés utáni lipóti társadalompolitikáról

Előadásom címe Benczédi Lászlónak arra a nagyívű megállapítására utal vissza, amellyel a XVII. század társadalmi problémáinak néhai nagy kutatója a Wesselényi-szervezkedés után a Magyar Királyságban elhatalmasodó császári gazdaság- és társadalompolitikát összefoglalólag jellemezte. A végső soron a kuruc mozgalom országossá válásához vezető, több szakaszra osztható „pacifikálási” kísérlet (szűken 1670–1680, tágan 1711-ig) sokrétű folyamat volt, amelynek személyi háttéréről, udvari és rendi, kormányzati és „rebellis”, „végrehajtói” és „elszenvedői” oldaláról a meglehetősen szórt forrásadottságok miatt keveset tudunk. Bár a magyar arisztokrácia stratégiáiról, a formálódó kuruc mozgalom hadtörténetéről és – elsősorban az ország keleti részét és Erdélyt illetően – társadalmi háttéréről több alapvető modellt is alkotott a tudomány, nemrég pedig a kor nagyhatású és sokat vitatott programműve, Kollonich Lipót *Einrichtungswerkje* is megjelent, azonban a XVII. század utolsó harmadában a magyar rendiséget sújtó elnyomás jellegét és társadalmi hatásait nem látjuk világosan. Különösen kevés konkrétumot ismerünk azokról az eljárásokról, amelyeket rebellis viselkedés vádjával jómódú köznemesi családok sokasága ellen indított a hatalom országszerte. Ez az előadás a Thököly-mozgalom által közvetlenül nem, a Wesselényi-szervezkedést megtorló fölségsértési perek és kivégzések által azonban annál inkább érintett, népes dunántúli köznemesség korabeli szerepét vizsgálja a *bene possessionati* egy-egy jellegzetes képviselőjének meghurcoltatásán keresztül.

SEGÉVY DÁNIEL (MSE):

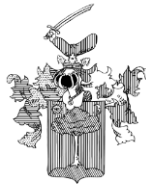
A térkép mint fegyver. Szemelvények az etnikai térképezés történetéből

Előadásomban az első világháborúhoz köthető béke-előkészületek földrajzi munkálatairól, ezeken belül kiemelten néhány etnikai térképkalkotásról szeretnék beszélni. A társadalomtudományokban bekövetkezett térbeli fordulat nyomán lehetőség nyílt arra, hogy a korszakból származó ilyen jellegű térképeket az egysíkú propagandisztikus megközelítés helyett árnyaltan, a lehetséges politikai motivációkat felfejtve és minél jobban megértve közelítsünk. A különböző, akár ellenséges országok, szereplők közötti információ-áramlás, illetve az így kialakuló nemzeti érvelések megértéséhez fontos az etnikai térképek, illetve a rajtuk alkalmazott különböző fogások, trükkök tanulmányozása is.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

A magyar vonatkozású béke-előkészületek egyik alig ismert darabja a *The Peoples of Austria-Hungary* című atlasz volt. Ez az atlasz a magyar vonatkozású brit anyagok egyik legfontosabb eleme volt. Az atlasz szerzőjeként a brit haditengerészet hírszerzése van feltüntetve, amely a világháborút követő béke-előkészületekbe intenzíven bekapcsolódott. Az atlasz fő részében a korabeli Magyarország több szelvényes etnikai térképe szerepel, amely egy szokatlan térképezési módszerrel, úgynevezett izovonalas ábrázolással készült. A módszer először B. C. Wallis 1915-ös londoni előadásában merült fel. A módszert a brit Királyi Földrajzi Társaság hallgatósága előtt, illetve pár hónappal később cikk formában is ismertette. Wallis ezekben az években valóságos Magyarország-szakértővé nőtte ki magát a Királyi Földrajzi Társaságban, az elkövetkezendő években több cikket is publikált Nagy-Britanniában és az Amerikai Egyesült Államokban. A Királyi Földrajzi Társaság levéltári anyagaiban talált források alapján rekonstruálhatjuk Wallis tevékenységét, illetve a hírszerzéshez való közel kerülését ezekben az években. A történet érdekessége, hogy Wallis-szal csaknem egy időben Eugeniusz Romer, a világháborús béketárgyalások lengyel geográfus szakértője a lengyel területeket bemutató, 1916-ban kiadott atlaszában szinte teljesen azonos módszert alkalmazott. Romer e munkája később fontos háttéranyagként is szolgált Lengyelország határainak meghúzásánál.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

VII. ORIENTALISZTIKA

Szekcióelnök: SZÁNTÓ IVÁN

SZÉKELY MÁRTON (MSE):

A korai ghaznavida udvari költői karrier perzsa nyelvű források alapján

Manučehri Dāmġāni (meghalt 1040 körül) a kelet iráni Ghaznavidák udvarának egyik ismertebb panegyricus-költője. Versei elsősorban az egyedülállóan képszerű természetleírásokról, valamint az arab irodalomból beemelt irodalmi toposzokról ismertek, ezek mellett azonban divánjából (összegyűjtött verseiből) fennmaradt néhány, a költő társadalmi státuszáról, életének állomásairól vagy hivatásbeli öntudatáról részletgazdag tanúsággal szolgáló mű is.

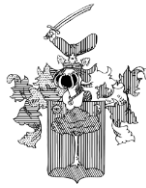
A kor dicsőítő költeményei a főleg prózai elbeszélő forrásokon alapuló történeti szakirodalom jó kiegészítői lehetnek, sokszor elsőrangú forrásértékkel helynevekre, a titulúra egyes kérdéseire vagy datálási problémákra. Ezeknél fontosabb, elsődleges forrásként használhatjuk azonban különböző művelődéstörténeti trendek feltérképezéséhez, vagy a korabeli költői hivatás árnyaltabb megismeréséhez – szorosan együtt olvasva a gyakran bizonytalan életrajzi irodalommal vagy a költői mesterségről közvetlenül megnyilvánuló forrásokkal értékes historiográfiai tanulságokkal is szolgálhatnak.

Az előadás az említett költő divánjának ide kiválogatott néhány vonatkozó szöveghelye alapján vázolja a ghaznavida kultúrapártolás körülményeiről és a költőről mint társadalmi jelenségről tudottakat.

HORVÁTH MÁTÉ (ELTE AT):

Az utak őrzői. Az Āl Faql a jalā'iridák és a mamlúkok között

A késő középkorban a Termékeny Félhold két nagy, földrajzi, kulturális és politikai értelemben is elkülönülő régióra oszlott. Nyugati fele, Egyiptom és a történelmi Szíria az 1250-től kialakuló, arab kultúrájú Mamlúk (régiesen: mameluk) Birodalomban egyesült az XVI. század elején bekövetkezett oszmán hódításig. Ezzel szemben Mezopotámia nagyjából a mamlúk hatalomszerzéssel egy időben a mongol uralkodók által vezetett, nomád törzsek által dominált, Irán-központú, alapvetően perzsa kultúrájú, csak lassan iszlamizálódó İlkhānida Birodalom részévé vált. Az İlkhānok állama 1335 után néhány év leforgása alatt ellenséges részfejedelemségekre

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

esett szét. Ennek során a mai Irak területét és a megkopott fényű Bagdadot a szintén mongol eredetű jalāʾiridák szerezték meg maguknak, akik kisebb megszakításokkal 1412-ig álltak a tartomány élén. Az ilkhánok történetük zömében ellenségesek voltak a mamlúkokkal, ami csak az utolsó két évtizedben szelődött békés vetélkedéssé; a jóval gyengébb jalāʾiridák viszont kezdettől fogva igyekeztek szívélyes kapcsolatokat ápolni Egyiptom és Szíria uraival.

Az Irak és Szíria közt elterülő köztes térség, a fontos kereskedelmi és zarándoklati útvonalak által átszelt Szír-sivatag sosem volt teljesen lakatlan. A Hımıstól és Aleppótól keletre, Palmyrán át az Eufráteszig húzódo vidéken élő, teve- és lótenyésztő arab nomádokat a XIII–XV. században az Āl Fađl nevű klán szervezte szövetségbe. A fejedelmeket a mamlúk állam hivatalos emíri kinevezéssel és jövedelmekkel támogatta, cserébe számíthatott a kereskedelmi utak biztosítására és a beduinok katonai erejére a keleti fenyegetés ellen. Előadásomban az Āl Fađl jalāʾiridákhoz és mamlúkokhoz fűződő viszonyát kívánom bemutatni az egykorú történeti források alapján.

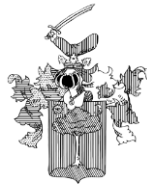
CSORBA ZSUSZANNA (ELTE AT):

Szülés és gyermekorvoslás

ʿAlī ibn Rabban al-Ṭabarī Firdaws al-ḥikma című művében

Abū al-Ḥasan ʿAlī ibn Sahl Rabban aṭ-Ṭabarī a 780-as évek elején született Marwban. Élete nagyobb részében keresztény volt, írásai alapján 850-ben vagy azután tért át az iszlám hitre. Halálát 864 körülre teszik. Két kereszténység elleni írásán kívül orvosi témákban alkotott. Három művét adták ki, ezek egyike a *Firdaws al-ḥikma*, az egyik legrégebbi ránk maradt arab orvosi és természetfilozófiai mű. Sok későbbi arab szerző követte mintaként.

A *Firdaws al-ḥikma* 7 részből, 30 értekezésből, ezeken belül pedig 360 fejezetből áll. A második rész első értekezésének első hat fejezete szól a terhességről. Témái a magzat, hogy az mikortól teljes, mitől függ, fiú vagy lány lesz-e, sok vagy kevés gyermeke, ikrei fogannak-e egy párnak, mik a terhesség jelei, mi a vetélés oka, hogyan könnyíthető meg a szülés. Erre és a méh betegségeire későbbi fejezetekben is visszatér al-Ṭabarī. Ugyanezen rész negyedik értekezése tartalmazza a szerző gyermekorvosi nézeteit öt fejezetben, melyekből az első három kapcsolódik szorosan a gyermekorvosláshoz.

ARMA – COLLOQUIUM OFFICIALE III

Rövidítések:

BCE	Budapesti Corvinus Egyetem
BFL	Budapest Főváros Levéltára
ELTE AT	ELTE Arab Tanszék
ELTE RI	ELTE Régészeti Intézet
MTA – ELTE VK	MTA–ELTE Válságtörténeti Kutatócsoport
ITZK	I. Tóth Zoltán Kör
KATM	Kubinyi András Történész Műhely
MSE	Mika Sándor Egyesület

Kubinyi
András
Történész
Műhely

